

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

för litteraturundervisningen i den svenska skolan. Här finns goda idéer att diskutera vidare både för forskare och verksamma lärare. Avhandlingen är ett tungt vägande bidrag till den svenskdidaktiska forskningen.

Anna Nordenstam

Per Lindegård, *Gentagens verden i Inger Christensens digtning*. Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet. Stockholm 2016.

Per Lindegårds doktorafhandling *Gentagens verden i Inger Christensens digtning* försöker sig med gentagens som et ny perspektiv på författarskabet. Det sker igennem mange kyndige og befriende åbne analyser – åbne i den forstand at de ikke er overivrige efter at presse en bestemt fortolkning igennem på bekostning af digtenes betydningspotentialer. Jeg vil vende kritisk tilbage til blandt andet disse to træk ved afhandlingen, men først give et overblik over og en karakteristik af afhandlingen.

Efter en indledning som præsenterer afhandlingens emne og sigte, dens teori og metode samt den tidligere forskning, følger fem kapitler som hver består af en analyse af et af Inger Christensens fem systemlyriske hovedværker: ”Vandtrapper” fra 1969, *det* som også er fra 1969, *Brev i april* fra 1979, *alfabet* fra 1981 og *Sommerfugledalen* fra 1991. Det hele sammenfattes i en kort afslutning. Undervejs indtages materiale fra det øvrige forfatterskab, ikke mindst essayistikken. En af de første ting man bemærker, er at de forskellige digtbøger tildeles mere eller mindre opmærksomhed, og at analysen af *det* alene i kraft af sit omfang (den fylder over halvdelen af de samlede analyser) står helt centralt i afhandlingen. Man hæfter sig også ved at Inger Christensens to tidlige digtsamlinger, *Lys* og *Græs* fra henholdsvis 1962 og 1963 ikke har fået selvstændige analyser. Det begrundes med at de i modsætning til de efterfølgende digte og digtbøger ikke er systemiske og derfor ikke tilbyder de samme betingelser for det gentagelsesperspektiv som er afhandlingens udgangspunkt. Endelig er det påfaldende hvor lidt plads der bruges på teori, metode og forskningsoversigt. Det er en afhandling der klart prioriterer en analytisk, nærlæsende tilgang til sit emne.

Inden for de seneste år er der skrevet tre ph.d.-afhandlinger om Inger Christensens forfatterskab.

Det drejer sig om Henning Fjørtofts norske *Jordsanger: Økokritiske analyser af Inger Christensens lange dikt*, Anne Gry Hauglands *Naturen i ånden: naturfilosofien i Inger Christensens forfatterskab*, og Silje Ingeborg Harr Svares ligeledes norske *Det umuliges kunst: Tidligromantisk aktualisering i Inger Christensens lyrikk*. Man bemærker som det første, og med tilfredshed, at Inger Christensens forfatterskab tilsyneladende er blevet et fælles nordisk anliggende, en omstændighed Per Lindegårds afhandling bekræfter ved at være indleveret ved Litteraturvetenskap på Stockholms Universitet. Men man ser også at hvor de tre nævnte afhandlinger alle tager et i udgangspunktet forholdsvis snævert tematisk og/eller litteraturhistorisk udgangspunkt, så skiller Lindegårds afhandling sig ud ved at vælge et mere formalistisk afsæt i et bredt formuleret gentagelsesbegreb. På den måde går *Gentagens verden i Inger Christensens digtning* imod strømmen. Der er noget befriende utidigt ved afhandlingen. Med sin tekstnære metode og meget åbne teoretiske udgangspunkt ligner den ikke mange af de afhandlinger man har set det seneste tiår. De har generelt været skarper vinklet i forhold til en bestemt teoribygning eller tese og ikke haft nær samme formalistiske inklination.

Per Lindegårds afhandling *har* en tese, men en meget diskret tese. Som den formuleres indledningsvis, går den ud på at gentagens styrer Inger Christensens systemiske digtning, og at den dér medvirker til betydningsdannelsen på alle niveauer, at den peger ud over sproget, og at den er udtryk for værkernes ”verdensanskuelse” (11). Hensigten er at vise hvordan ”gentagens har en særlig funktion og derfor får særlige konsekvenser i [Inger Christensens] værker, især i forbindelse med de forskellige systemer” (12). Grundspørgsmålet synes således at være: Hvad er gentagens funktion i Inger Christensens systemiske digtning? Ordet funktion underindeles senere i indledningskapitlet i en strukturerende og en skabende funktion. Ikke alene danner gentagelserne mønstre på ordenes niveau såvel som på kompositionens, det er den strukturelle funktion; de producerer også forskelle ved konstant at forskyde sig i alt fra små ordspil til brud på digtenes overgribende systemer. Det er den skabende funktion.

Gentagens teori præsenteres over seks sider i indledningen med inddragelse af Søren Kierkegaard, Gilles Deleuze, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud, Martin Heidegger, Jacques Derrida

og Noam Chomsky. Gentagelsen har med Kierkegaard sin egen dialektik imellem det der gentages, og gentagelsen selv, en dialektik hvor det der gentages, først viser sig som sådan det øjeblik det gentages. Derfor kan det være vanskeligt at bestemme hvad der egentlig kommer først, det gentagne eller gentagelsen. Der opstår således en slags loop eller sløjfe og med det en uendelighed inden for endeligheden. Fordi der ikke kan installeres en 'første gang', havner vi, ifølge Lindegård, i en figur som svarer til hvad Nietzsche kaldte den evige genkomst. En anden omstændighed ved gentagelsen er at den peger erindrende bagud samtidig med, at den skaber nærvær, et her og nu. I det samme opstår der et mellemrum imellem det gentagne og gentagelsen hvor noget andet foregår. Så ikke alene producerer gentagelsen, sagt med Deleuze, forskelle fordi der ikke findes nogen identisk gentagelse (om ikke andet er der altid gentagelsen til forskel); der opstår altså også noget i mellemrummet som er forskelligt fra det gentagne såvel som fra gentagelsen. Denne tilblivelse kan ikke findes ved at fikserer hverken gentagelsen eller det gentagne, den findes med Derrida som et spor i teksten efter en handling eller en hændelse, nærmere bestemt et spor efter bevægelsen imellem gentagelsen og det gentagne.

Som noget der afsætter spor vidner sproget om gentagelsen og dermed om tilblivelsen. Sproget ikke alene vidner om tilblivelsen, det er en del af den. Det er derfor det giver mening for Per Lindegård ikke bare at se gentagelsen som delagtig i digtenes betydningsdannelse, men også som noget, der rækker ud over sproget for så vidt som det sproget siger, efterlader et spor efter noget andet end det det siger, og som en verdensanskuelse eller livstolkning der angår altings delagtighed i tilblivelsen forstået som denne produktion af forskelle via gentagelse. Imod slutningen af det korte teori-afsnit omtales den teoretiker som oftest nævnes i analyserne, nemlig Maurice Merleau-Ponty og dennes ideer fra især *Le visible et l'invisible* om den gensidige konstituering af verden, subjektet og sproget. Denne gensidighed inddrages således også som en form for gentagelse.

Efter en kort præsentation af systemdigtningen i Danmark med udblik til Sverige og Frankrig opstilles der en slags typologi for gentagelsen i seks punkter, en typologi som får en vis betydning i analyserne. Den siger 1) at gentagelsen af det gentagne ikke kun aktiverer et nærvær, men også det mellemrum hvor det gentagne var fraværende; 2) at gentagelsens dialektik underløber den kronologiske tid

og dermed 3) problematiserer forholdet imellem oprindelse, begyndelse og afslutning; 4) at gentagelsen som loop eller sløjfe i stedet skaber en uendelighed inden for sin egen endelighed; 5) at gentagelsen skaber en bevægelse fremad såvel som tilbage, men at den som gentagelse samtidig opererer med en vis stilstand; og endelig 6) at sprogets gentagelse af verden er underlagt den samme forskels- og tilblivelseslogik som enhver anden gentagelse hvorfor sproget ikke bare er underlagt skabelsen, men medskabende. Kapitlet afsluttes med et par ultrakorte metodiske bemærkninger og en tilsvarende lynoversigt over kommentarlitteraturen. I den sidste gøres det gældende at der ikke findes en "dybdegående forskning om gentagelsens funktion i Inger Christensens digtning" (28), men at enkelte afhandlinger, artikler eller andre behandlinger har strejft emnet og virket som en inspiration for afhandlingen.

Indledningen følges som sagt af fem analysekapitler tilegnet hver sit systemlyriske hovedværk. Først "Vandtrapper" som er forvandlingernes tekst. Digtet lægger ud med systematisk at beskrive først fem og siden endnu fem romerske pladser og deres fontæner, et jeg som befinder sig på disse pladser, samt en rød jaguar der dukker op på dem. Alting har sin plads i prosatekstens strofe- og verslignende gentagelser indtil det hele begynder at blive flyttet omkring af og i sproget. Stenene bliver levende og bytter plads indtil denne ekstatisk flydende verden til slut afløses af den totale stivnen. Alting er bragt til ophør og tilbage til udgangspunktet, men uden at være det samme som før, mærket som det er, af de mellemliggende forvandlinger. Med andre ord en cirkularitet i sproget, systematisk opstillet og opløst for at ende som det samme, men med en forskel.

Hovedværket *det* er et dobbelt triptykon. Værket er opdelt i tre dele, PROLOGOS, LOGOS og EPI-LOGOS, hvor det store midterstykke LOGOS igen er delt i SCENEN, HANDLINGEN og TEKSTEN. Delene i LOGOS er underinddelt efter Viggo Brøndals kategorier for præpositioner fra *Præpositionernes Theori*. PROLOGOS er en skabelsesberetning hvor man ser verden blive til og folde sig ud med udgangspunkt i det lille altomfattende ord 'det' via konstante gentagelser på ord- og sætningsniveau og i en prosaopstilling med systematisk stadig mindre afsnit. Digtets første del slutter i byen hos det enkelte dødelige menneske. Beskrivelsen af tilblivelsen, den stærkt rytmificerede og typologisk mar-

kante tekst som endnu ikke handler om andet end at noget bliver til, giver ifølge Lindegård en fornemmelse af et sprog før sproget, pro logos, men også "en tilblivelsesproces i sproget" (54). Hvordan noget på samme tid kan være *før* sproget og en tilblivelsesproces *i* sproget, står ikke klart; men mon ikke meningen er at læseren ser noget blive til i sproget på et tidspunkt hvor beskrivelsen af skabelsen af verden og med den sproget endnu ikke er gået i gang i teksten?

Det sker først i LOGOS. Her opstår der først et sted med et inventar, SCENEN, siden en egentlig skabelsesberetning, HANDLINGEN, og endelig TEKSTEN som er der hvor der skabes mening med det foregående. De tre dele kan ses som stadigt stærkere organisationsformer: spredte fragmenter ledes ind i en fortælling og videre imod en altid foreløbig betydningsdannelse. Som læser betragter man den stadige udvidelse af universet gå for sig i et spil imellem de regelmæssige gentagelsers nødvendighed og de uregelmæssige gentagelsers tilfældighed. Undervejs opstår samfundet og en modsætning imellem det og det angste jeg. Dette angste jeg spiller en afgørende rolle i EPILOGOS idet digtet som helhed gentager forløbet fra PROLOGOS og slutter hos jeget og i angsten som stedet hvor det hele begynder, hvor *det* begynder. Slutningen spejlvender således begyndelsen, men uden at det at eksistere midt i det hele på nogen måde falder til ro i cirkelens harmoni. *Det* gør på mange måder et fragmenteret indtryk, men ikke uden at afdække de kræfter af nødvendighed og tilfældighed som alt liv ifølge digtet er indlejret i.

Brev i april er fælles med "Vandtrapper" om at udspille sig i den konkrete, sansede verden, i dette tilfælde en beretning om en mor og hendes søns dage i et feriehus. Systemet er forholdsvis frit og baseret på at hvert af bogens 35 digte er tildelt mellem en og fem ringe, og at en række formuleringer går igen, især imellem de digte som har et fælles antal ringe. Tilsammen danner de forfatterskabets nok "mest intrikate og systematiske sammenfletning af gentagelser" (139), vist nok fordi disse for det meste foregår i det små og ord for ord. Igen aner man en modsigelse idet Lindegård på den ene side skriver at "teksten er dermed ikke underkastet samme strenge orden som disse symboler", det vil sige ringene (116), men på den anden kalder samlingen for den "mest intrikate og systematiske". Mon ikke løsningen er at betragte den intrikate sammenfletning som vidtgående, men ikke udpræget systemisk? Under alle omstændigheder så bringes sub-

jekt, sprog og omverden via mikrogentagelser sammen i ét væv på en måde som Lindegård forstår med Merleau-Pontys fænomenologi. Processen beskrives som en form for rensning hvor hvert element, f.eks. huset, går igennem en deskriptiv, en metaforisk og en metasproglig bearbejdning for til sidst at stå foran læseren som ren konkretion, "så fuldkomment synligt for en undrende verden" som det hedder med et citat fra et af digtene (140).

Med *alfabet* er vi tilbage i den stort anlagte skabelsesberetning med den afgørende forskel fra *det* at alting allerede findes, men mangler at blive benævnt og dermed fremkaldt i og af sproget. Bogens berømte åbningsvers, "abrikotræerne findes, abrikotræerne findes", er således allerede en gentagelse, fremkaldelse og besværgelse af det i forvejen eksisterende, og af sig selv, men med den tilføjelse at ordet "findes" indebærer at verden findes for nogen, et afhængighedsforhold med andre ord imellem menneske og natur som bliver et bærende tema i digtet. Systemet er Fibonacci talrække hvor hvert tal er summen af de to foregående, og så alfabetet. Talrækkens stærkt accelererende karakter åbner digtet imod uendeligheden snarere end den retter sig imod "den åbne cirkularitet i *det* og *Sommerfugledalen*" (141). Den bratte stigning fremtvinger sin egen afbrydelse og kan dermed siges at have sin egen undergang indbygget, en undergang som vel at mærke ikke udarter til en dystopi fordi den for det første hele tiden balanceres af et håb om at det faktisk kan lykkes menneskeheden at forvalte skabelsen, og for det andet fordi den kommer med en viden om at al skabelse også er undergang og vice versa.

Endelig er der Inger Christensens sidste digtbog, sonetkransen *Sommerfugledalen*, og med den valget af en klassisk digtform fremfor et vilkårligt system. Endnu en markant cyklisk struktur eftersom den såkaldte mestersonet som indeholder alle de foregående digtes førstelinjer, afslutter kransen og begynder med samme vers som det første digt. Hvis det var epiforen 'findes' som var den dominerende ordgentagelse i *alfabet*, bliver det i *Sommerfugledalen* sammenligningsleddet 'som'. Sammen med gentagelsen af det ene digts slutvers i det næste digts begyndelse søger sammenligningsleddet for at betydningen hele tiden forskydes et nyt sted hen, og digtet således, trods sin faste form og konkluderende sonet, aldrig fikseres. Som digtet skrider frem, foregår der en konstant bevægelse imellem de tematiske modsætninger virkelighed og skin, underjordisk og overjordisk, erindring og nu. Digtet

er i en ustandselig uro som svarer til sommerfuglesværmens.

Den sidste figur er nok det tætteste analyserne kommer til en egentlig fortolkende sammenfatning af et af digtene. Som det sikkert er fremgået af mit referat af hver af digtanalyserne, så er de overvejende deskriptive og kun lokalt fortolkende. Indtrykket bestyrkes af at hvert værk gennemgås kronologisk, og hvis det overhovedet er muligt med en analyse af hvert eneste digt. Det er en bestræbelse der kommer til kort over for især *det* og *alfabet*, men gennemføres uden undtagelse i analysen af *Sommerfugledalen*. Formålet synes at være at udpege de niveauer hvorpå de væsentligste gentagelser opererer med henblik på at besvare spørgsmålet om gentagelsens funktion i Inger Christensens systemiske digtning snarere end at give en ny fortolkning af de respektive værker eller de enkelte digte.

Eksisterende Inger Christensen-forskning vies som nævnt kun en god halv side med det argument at der ikke findes en ”dybdegående forskning om gentagelsens funktion i Inger Christensens digtning” (28). Hertil kunne man indvende at stort set al forskning i Inger Christensens forfatterskab forholder sig til systemerne, og at systemerne i høj grad er dem som genererer gentagelserne; de består af og fordeler gentagelser. Man kan dårligt sige noget om systemerne uden også at sige noget om gentagelsen. Derfor kunne man vel med samme ret påstå at gentagelsen er til stede i rigtigt meget af Inger Christensen-forskningen, om end afledt eller under andre navne.

Bortset fra den ultrakorte forskningspræsentation inddrages kommentarlitteraturen løbende i analyserne, de fleste steder upolemisk og tilsluttende, enkelte steder, som på side 110 og 158, for at markere en uenighed. Det forekommer mig at Lindegård med fordel kunne have diskuteret mere med forskningen end han gør. Lad mig give to eksempler. Lindegård bygger sin korte diskussion af systemdigtningen på Steffen Hejlskov Larsens 45 år gamle bog *Systemdigtningen* og bestemmer Inger Christensens digte som systemdigtning fordi de ”rummer en eksplicit sprogbevidsthed”, og fordi de er ”formelt struktureret efter et mønster” (21). Det er to temmelig vage bestemmelser. Her kunne han have skærpet diskussionen ved at inddrage Tue Andersen Nexøs kritik af Hejlskov Larsen i artiklen ”Vækstprincipper: Systemernes betydning i Inger Christensens *alfabet*” fra *Passage* nr. 30, 1998. Artiklen figurerer ikke på litteraturlisten. Den ville ellers

også have været nyttig i analysen af *alfabet* idet den har den mest fuldstændige beskrivelse af gentagelsessystemerne i digtet.

I sin artikel argumenterer Nexø for at Hejlskov Larsen sammenblander skrifttematisk digtning og systemdigtning, noget Lindegård også gør når han overtager Hejlskovs eksempler på danske systemdigtere og sammenligner dem med svenske konkretister. Men *alfabet* er ikke først og fremmest ”skrifttematiserende”, og den er ikke synderligt optaget af at ”blokere for en indholdsorienteret læsestrategi” som Nexø formulerer det (Nexø, 87). Tværtimod opfordrer samlingens form til at læseren giver sig hen til hvad Nexø omtaler som digtets ”kvalitative vækstprincip” og ”taktile strategi”, det vil sige dets fremadrivende form og måden teksten berører én på (Ibid., 82). Nexøs argumentation er ikke nødvendigvis fyldestgørende, men han retter en efter min opfattelse helt rimelig kritik imod Hejlskov Larsen. Når Lindegård på side 23 kan påstå at Inger Christensen som den eneste af tressernes systemdigtere fortsætter med at udvikle systemer, må det være fordi han ukritisk har overtaget Hejlskov Larsens synspunkt. De andre var aldrig kun systemdigtere, de var det næsten ikke, bortset fra Klaus Høeck som Lindegård ikke nævner her skønt han i mindst lige så høj grad som Inger Christensen har insistet på systemet igennem hele sit forfatterskab. Og hverken Høeck eller Inger Christensen købte nogensinde konkretismens idé om en ikke-henvisende skrift. Tværtimod står de i opposition til den sprogekritik som herskede i dansk modernisme i tresserne og frem, og som er formuleret med størst gennemslagskraft af Hans-Jørgen Nielsen og Per Højholt.

Et andet og mere generelt eksempel på hvordan Lindegård med fordel kunne have inddraget forskningen, angår forbindelsen imellem subjekt, sprog og verden, en tematik som er central i afhandlingen, ikke mindst i analysen af *Brev i april* og i *det*. Den fylder da også en del i afslutningen. Faktisk fylder den der mere end gentagelsen. Det er et kompleks som Inger Christensen selv har formuleret i mange sammenhænge, og som også er genkommende i receptionen. Den overordnede tanke er at sproget realiserer den verden som det selv er realiseret igennem. Tilsvarende realiseres subjektet igennem sproget, men kun for at blive afrealiseret af systemerne eller formerne og på den måde givet tilbage til verden. Endelig indgår subjekt og verden, eller med Merleau-Ponty den sansende og det sansede, i en tilsvarende dialektik hvor det ene fremkalder det andet og vice versa.

Jeg kunne godt have ønsket mig at Lindegård var gået mere i dialog med de dele af forskningen som i forvejen har skrevet om dette forhold, f.eks. Lis Wedell Papes arbejder eller Silje Ingeborg Harr Svare som indleder sin afhandling om *Det umuliges kunst* med at diskutere netop dette forhold i et romantisk perspektiv. Havde han ført denne dialog, ville han også have opdaget at Nexø i sin artikel problematiserer det hos Lindegård uproblematiserede forhold imellem de tre størrelser via en læsning af digtet "nætterne" fra *alfabet*. Ud fra en syntaktisk-retorisk tvetydighed i digtet konkluderer han at "det efterlader en grundlæggende tvivl hos læseren: vi kan ikke *vide*, hvordan sprog og verden hænger sammen, men blot tro" (Nexø, 86). Lindegård afslutter derimod din læsning af *Brev i april* med at skrive: "Jeget er i verden, og verden er i jeget, så at når jeget udtrykker sig i sproget, så er det verden der udtrykker sig." (139). I Lindegårds læsning af *alfabet* er dette forhold ikke i samme grad på dagsordenen, her er det mere spørgsmålet om dystopi eller ej som fylder i hans afsluttende bemærkninger, derimod hører man ekkoet fra *Brev i april* i hans konklusion. Det er som om Lindegård overtager Inger Christensens egen ofte forsigtigt formulerede, men også tit temmelig sømfrie fornemmelse for sproget, jeget og universet. Denne fornemmelse kunne Lindegård have diskuteret med Wedell Pape, historiseret med Svare og problematiseret med Nexø.

Hvad angår brugen af teori, hæfter mig ved en formulering allerede nederst på bogens første side: "Sandsynligvis har Roman Jakobson og Jurij Lotman ret i at gentagelser udmærker det poetiske sprog som sådan. I så fald skulle denne afhandling kun komme frem til en triviel sandhed, at også Inger Christensen bruger gentagelser. Hvad jeg snarere vil vise er at gentagelsen har en særlig funktion og derfor får særlige konsekvenser i hendes værker, især i forbindelse med de forskellige systemer i de ovennævnte digtsamlinger" (11–12).

Det virker paradoksalt at Lindegård benytter Roman Jakobsons ord 'funktion' til at forklare hvordan hans brug af gentagelsen adskiller sig fra Jakobsons. Det er i det hele taget ikke nogen særlig fyldestgørende distinktion. Hvis jeg skulle formulere forskellen mellem Lindegårds brug af ordet funktion og Jacobsens, må det være at det for sidstnævnte handler om hvordan poesi fungerer via gentagelser, altså om funktion som en lovmæssighed ved en særlig type litteratur, imens det for Lin-

degård handler om hvordan brugen af gentagelser udmærker et bestemt forfatterskab, Inger Christensens, et forfatterskab hvor gentagelsens væsentligste kendetegn er at den er knyttet til systemer. Hvis Lindegårds undersøgelse af brugen af gentagelser i Inger Christensens forfatterskab ikke skal blive triviel, er det altså nødvendigt at han får vist hvad der er det særlige ved lige netop *hendes* brug af gentagelser, og det første ord han hænger denne særlige måde op på er systemet.

Afhandlingens gentagelsesbegreb er meget bredt. Så bredt at det er fristende at spørge hvad Lindegård egentlig vinder ved at tale om gentagelser i stedet for det mere specifikke systemer. Som jeg ser det er systemerne leveringsdygtige i en slags metafysik. Der findes skabende mønsterdannelser som opererer bagved, under eller ved siden af det der kan sanses, og denne dynamik må vi forstå og i et eller andet omfang overgive os til også selvom vi, som de sprogberende og tænkende væsner vi er, ikke helt er i stand til det. I dette perspektiv er gentagelsen en del af systemet imens systemet for Lindegård er en særlig type gentagelse.

I sin meget korte teorigenngang arbejder Lindegård sig frem imod den typologi eller liste over gentagelsens funktion som jeg nævnte i mit resumé. Det er karakteristisk at han ud over at gennemgå mange teoretikere på kort tid ikke diskuterer med dem, herunder at han ikke forholder sig til deres eventuelle uenigheder eller til deres relevans i forhold til lige nøjagtigt Inger Christensens digtning. Lad mig begynde med to problematiseringer af det sidste.

Hvor relevant er Nietzsches begreb om den evige genkomst egentlig for Inger Christensens digtning? Hvad går denne mærkelige tanke overhovedet ud på? Man bliver ikke meget klogere af at læse *Also Sprach Zarathustra*, men måske af nogle af fragmenterne fra *Nachlass*. Tanken er vel, som Lindegård også refererer, at det uendelige findes i det endelige for så vidt som vi går med på legen og forestiller os at universet er endeligt, men evigt, og dets elementer derfor før eller siden må komme igen og befinde sig i akkurat den samme konstellation som tidligere. Er der ikke noget over denne absolutte og lukkede cirkularitet som er totalt u-Inger Christensensk? Man må omkring Deleuzes Nietzsche-læsning, tror jeg, for at kunne føre Nietzsche og Christensen sammen. Og den vej går Lindegård ikke. Tilsvarende virker Freuds gentagelsestvang som den er knyttet til dødsdriften og i sit udgangspunkt til traumat, meget fjernt fra de digte Linde-

gård læser. Han får da heller ikke integreret Freuds gentagelse i sine øvrige gentagelser; men hvorfor så nævne ham?

Og hvordan taler disse gentagelsens teoretikere så sammen? Øverst på side 18 peger Lindegård på ligheden imellem Heideggers Væren og dens sammenknytning af nuet, erindringen og fremtiden og så Kierkegaards gentagelse og Nietzsches evige genkomst. Bortset fra at de alle opererer med et nu som er forbundet med et før og et efter, forekommer det mig at der er en række forskelligheder som Lindegård overser. Hvordan harmonerer for eksempel Heideggers af døden betingede Væren med Nietzsches netop *evige* genkomst? Og en anden mulig uenighed: Kierkegaards *Gjentagelsen* er en mærkelig roman. Mange er dog enige om at gentagelsen hos Kierkegaard er et eksistens-anliggende. Med gentagelsen kan den enkelte skabe mening med sit liv. Hos Deleuze, som ganske rigtigt overtager Kierkegaards idé om at gentagelsen altid gør en forskel fordi der ikke kan eksistere en identisk gentagelse, er gentagelsen derimod en organisationsform for alt liv og ikke mindst al tænkning om liv.

Min første indvending er altså at Lindegård bevæger sig på overfladen af de forskellige teorier med henblik på at indsamle forskellige ideer om gentagelsen som han så kan benytte i sine læsninger, og dermed overser han uenigheder filosofierne imellem og imellem dem og Inger Christensens digtning med det resultat at hans gentagelsesbegreb taber i kompleksitet og præcision. Måske havde det været bedre at koncentrere sig om især Deleuze og måske Derrida, eventuelt med et udgangspunkt hos Kierkegaard. Eller måske havde det været bedre at opdage typer af gentagelser via læsningerne og oprette en typologi ad den vej. I begge tilfælde ville Lindegård have undgået problemet med at hans gentagelsesbegreb lægger sig for tæt op ad Jakobsens og Lotmans med den dertilhørende risiko for trivialisering.

Min anden og vigtigere indvending er at afhandlingen fordi den spreder sig over så mange teorier på så lidt plads, ender med et uskarpt begreb om gentagelse. Her er spørgsmålet hvilke konsekvenser dette amalgamerede eller pænere sagt brede gentagelsesbegreb får for læsningerne og afhandlingens overordnede problemstilling. I den forbindelse læser man i det ultrakorte metodeafsnit på side 27 at "de nævnte tænkere findes med som baggrund" for analyserne. Det begrundes med at Lindgård "ikke ønsker at applicere en vis filosofi eller teori på" digtene. Det er et sympatisk synspunkt: at den enkelte

tekst alt for let og ofte reduceres til eksempel på en bestemt tese eller teori, og at det er vigtigt at fremhæve og beskytte tekstens og litteraturens singularitet over for den type af akademiske overgreb. Mit spørgsmål er imidlertid om afhandlingen nu også med sådan et bredt og sammenstykket gentagelsesbegreb som den opererer med, gør det enkelte digt en tjeneste, eller om gentagelsens funktion i forfatterskabet ikke bedre kunne have været belyst med et skarpere vinklet og derfor også mere nuanceret gentagelsesbegreb. For at besvare det spørgsmål må man kigge nærmere på analyserne.

Analyserne er grundige, tydelige og som jeg sagde indledningsvis, beundringsværdigt åbne. Der er et godt blik for detaljer og en stor beherskelse af og indlæsthed i digtbøgerne såvel som de relevante steder i det øvrige forfatterskab. Et eksempel på en vellykket analyse er læsningen af det første digt i LOGOS/SCENEN i *det*. Jeg tænker især på kommentarerne til spejlvendingen i anden strofe imellem "Udenom" og "indeni", på hvordan ordet "det" i strofens nøjagtige midte er flankeret af rimet "døden" og "øde-", og på hvordan strofen og digtet indeholder ikke alene ombyttiligheden af verden og bevidsthed, men hele digtbogens balance imellem skabelse og nedbrydning (62). Et andet eksempel på en vellykket analyse er den af digtet om edderkoppens spind fra *Brev i april*. Her får Lindegård med stor tydelighed vævet digtet sammen med Niels Egebaks velkendte læsning af indledningsdigtet i *Græs* og med to af Inger Christensens egne essays.

Analyserne er stort set kronologiske inden for de enkelte digtbøger, men også ofte inden for det enkelte digt. Da de samtidig er temmelig deskriptive, får de ind imellem karakter af parafrase, eller de bliver i hvert fald ikke lukket i en fortolkning. Ofte sidder man efter endt læsning af en af de rigtigt mange digtanalyser tilbage med spørgsmålet "Og hvad så?" eller "Hvor skal det her føre hen?" Lad mig give et eksempel. Her er den første sonet fra *Sommerfugledalen*:

De stiger op, planetens sommerfugle
som farvestøv fra jordens varme krop,
zinnober, okker, guld og fosforgule,
en sværm af kemisk grundstof løftet op.

Er dette vingeflimmer kun en stime
af lyspartikler i et indbildt syn?
Er det min barndoms drømte sommertime
splintret som i tidsforskudte lyn?

Nej, det er lysets engel, som kan male sig selv som sort Apollo mnemosyne, som ildfugl, poppelfugl og svalehale.

Jeg ser dem med min slørede fornøft som lette fjer i varmedisens dyne i Brajcinodalens middagshede luft.

Lindegårds analyse af digtet er tydelig og inden for den afsatte plads også grundig. Men jeg mangler to ting i den: en samling af iagttagelserne og et perspektiv til at styre læsningen, det perspektiv som burde være gentagelsen. Lindegård går frem strofe for strofe og udlægger stroferne i hvad der er en mellemting imellem en parafrase og en analyse. Det sidste giver sig udslag i fine iagttagelser omkring det indledende pronomen "De", om en spænding imellem illusion og realitet som i sidste strofe falder tilbage i realiteten. Han bemærker sonettens volta, altså dens vending ved terzetternes begyndelse, og hvordan den svækkes (ikke "forsvages" som der står på side 162, det er vist en svedisme) i Inger Christensens oplæsning. Der er bemærkninger om blandingen af kristen og græsk mytologi i kraft af englen og Apollon, en henvisning til Ingemanns morgensang (og ikke *morgensalme* som der står) "Lysets Engel gaar med Glans" og en korrektion af Anne Gry Hauglands læsning af Apollo mnemosyne-sommerfuglen. Men hvad er egentlig ærindet, synspunktet på digtet? Det får vi ikke noget at vide om. Det er alt sammen indledende manøvrer til en digtlæsning som aldrig fuldbyrdes, og som heller ikke bliver samlet i en bestemt vinkling. Den positive term er som sagt 'åben', den negative er 'ufærdig'.

Denne vinkling burde være gentagelsen. Men Lindegård siger næsten intet om gentagelsen i sin læsning, og styrende er den i hvert fald ikke. Hvad kunne man sige om gentagelsen? For det første noget om hvordan sonettens strenge form, det jambiske pentameter og det faste rimskema, fungerer som gentagelse. Afhandlingen strejfer metrikken i forbindelse med andre af sonetterne, men behandler det ikke i sin helhed. For eksempel virker det metriske digt inden for et statisk og derfor forudsigeligt skema af principielt identiske gentagelser, modsat det frie vers som altid vil afvige fra de rytmiske mønstre det etablerer, og således er principielt uforudsigeligt. Bundne vers gentager sig med nødvendighed, frie vers derimod tilfældigt. Tidserfaringen er også fundamentalt forskellige i de to former for vers fordi gentagelsesmønstrene er det. Hvad betyder det for tidserfaringen i *Sommerfug-*

ledalen at Inger Christensen for første gang arbejder fuldt og helt inden for en bunden form? Og hvad betyder det at hendes rim og metrik er så relativt hårde eller kantede som de er? Forstærker det ikke gentagelsen?

For det andet kunne man bemærke at de mest påfaldende gentagelser ud over metrikken er i listerne i første og tredje strofe og i de gentagne retoriske spørgsmål i strofe to. Det andet spørgsmål gentager det første syntaktisk, men ikke helt. Den afgørende undtagelse er ordet "kun". Lindegård slår begge spørgsmål sammen og sætter dem i modsætning til voltaens efterfølgende "Nej"; men de er indbyrdes modsatte. Det første retoriske spørgsmål spørger om den skønhed hun ser for sig, "kun" er et spørgsmål om fysikkens love, om det lader sig reducere til lyspartiker. I det andet spørger hun om der er tale om noget mere dyrbart og personligt, om synet knytter an til en barndomserindring. Nej'et peger et helt tredje sted hen, nemlig på skabelsen. Det er det lysets engel står for. Den implicerer skabelsesberetningens lys. Altså hverken fysik eller psykologi, hverken et kvantitativt ydre eller et kvalitativt indre, men et system af gentagelser som producerer forskelle af begge typer og mere til. Inden for dette system som er Systemet, vi kan også kalde det naturen, virker de to retoriske spørgsmål som gentagelser med en forskel. Vi kan altså se det Lindegård i øvrigt påviser ved flere andre tilfælde, nemlig hvordan digtet producerer forskelle ved hjælp af gentagelser.

For det tredje kunne man påpege at listerne, som alle lister, peger imod uendelighed og dermed bekræfter en af figurerne fra teoriafsnittet, den vi kan kalde uendeligheden i endeligheden: midt i dalen imellem alle sommerfuglene opstår der i kraft af blandt andet digtets benævnelse en uendeligheds-erfaring. Som en sværm er sommerfuglenes antal uendeligt, men omsluttet af dalen, af blikket og af digtet. Samme figur viser sig i digtets forløb. Modsat en klassisk sonetopbygning hvor tanken i terzetterne følger kvartetternes billede, vender digtet efter en reflekterende midterdel tilbage til den indledende sansning. På den måde skabes der på den ene side en fornemmelse af cirkularitet, digtet slutter hvor det begyndte, men på den anden også et indtryk af konstans og en lineær tid fordi vi forstår at sommerfuglene er steget op hele tiden imens digteren gjorde sig tanker om dem. Og netop steget *op*, ikke fløjet *rundt*. Cirkulariteten som jo er en form for gentagelse, er således udfordret af en linearitet og en vertikalitet som ikke er en gen-

tagelse, ikke foreløbig i hvert fald. Senere i sonetkranzen vil vertikaliteten blive udfordret af døden og tyngdekraften og således også blive indrulleret i en form for gentagelse. Titlen kan, som vist nok Niels Lyngsø var den første til at gøre opmærksom på, også læses som en Sommerfugledalen. Konstanzen, at sværmen sværmer imens der tales, synes også at antyde en produktion af forskelle som nok er et produkt af systemet, af naturen, men som for sanserne tager sig ud som den rene gentagelsesløse forskelligartethed.

Jeg antyder disse gentagelseslæsninger fordi Lindegård ikke selv laver dem, og derfor ikke i det her tilfælde udnytter mulighederne for at finde ud af hvordan gentagelsen fungerer i Inger Christensens digtning. Man kan indvende at hensigten var at give plads til at det enkelte digt kan udtrykke sig uden nødvendigvis altid at skulle rette sig efter et overordnede perspektiv. Men så burde der have været lagt en anden vinkel på digtet, så burde læsningen være afsluttet på en anden måde. Man står for ofte tilbage med denne her fornemmelse af at analyserne er godt begyndt, ofte virkelig godt begyndt, men at de ikke er fulgt til dørs, hverken i forhold til gentagelsesmotivet eller i forhold til en anden tematik. Jeg tror der er tre årsager til denne svaghed i de ellers ofte fornemt tekstfølsomme læsninger: At Lindegård analyserer alt for mange digte, slavisk vil han have det hele med, og derfor når afhandlingen ikke i dybden med nogen af dem; at Lindegård tilsvarende næsten tvangsmæssigt læser digtene kronologisk og derfor tvinges ind i parafrasen og får vanskeligt ved at syntetisere; og endelig at gentagelsen ikke anvendes tilstrækkeligt metodisk. For at kunne gøre det skulle afhandlingen have haft et skarpere gentagelsesbegreb, eller gentagelsestypologien, den som det teoretiske afsnit munder ud i, skulle i det mindste have været mere udfoldet og brugt mere aktivt. Det der sker, når analyserne ikke styres stramt nok i forhold til gentagelsesperspektivet, er at de enten bare bliver begyndelser eller parafraser, eller at de skrider over i prog- eller subjektfilosofiske læsninger. Det er ikke mindst påfaldende i analysen af *det*. Der sker med andre ord ikke det som Lindgård ønsker skal ske, når han skriver at han ikke ønsker at applicere teori, nemlig at digtets singularitet sættes fri; i stedet sker der det at læsningerne så at sige hopper over i andre og temmelig forudsigelige riller. I stedet for et bevidst styret synspunkt overtager andre knap så bevidste og mere ustyrede vinkler på digtene.

Til sidst vil jeg gerne foreslå et andet synspunkt på gentagelsen, dels for at sætte afhandlingens egen formalistiske metode i relief, dels for at tænke lidt videre på de muligheder som gentagelsesbegrebet tilbyder. Forslaget er foregrebet af Nexøs artikel som jeg nævnte tidligere. Man kan sige at han trækker gentagelsen, eller med hans egne ord systemerne, i en receptionsæstetisk retning. Han spørger: Hvad gør systemerne ved læseren? Og svarer som sagt at de, i *alfabets* tilfælde, driver læseren fremad ved hjælp af et "kvalitativt vækstprincip" og en "taktil strategi" (Ibid., s. 82). Man kunne også kalde det en fænomenologisk læsning. Fordi læseren alligevel ikke kan overskue systemerne under læsningen, er det ikke så meget deres struktur eller deres formelle funktion som deres *effekt* det kommer an på, og denne effekt er at løfte læseren op i hvad jeg kunne have lyst til forsøgsvis at kalde rytmen.

Jeg spurgte tidligere hvad der ville ske hvis vi udskiftede ordet gentagelse med ordet system. Nu spørger jeg hvad der ville ske hvis vi udskiftede det med ordet rytme. Rytme er et mere sanseligt og kropsligt begreb end system og gentagelse. Er det ikke en afgørende funktion ved gentagelsen i Inger Christensens digtning at den skaber rytme på alle digtets niveauer og dermed den effekt som enhver Inger Christensen-læser, og -tilhører ikke mindst, kender så godt: at man løftes ind i et sprog som først og fremmest gør noget ved én, som besværgende skaber den sammenhæng imellem ord og fænomen som digteren og hendes eksegeter kan filosofere over herfra og til universet imploderer? Kunne man med andre ord ikke have spurgt til gentagelsens effekt snarere end dens funktion? Så ville man have flyttet fokus fra et formalistisk perspektiv som ikke mindst tidligere har fyldt meget i Inger Christensen-forskningen, til et fænomenologisk og receptionsæstetisk.

Hvis jeg her til slut skal opsummere min kritik, så vil jeg fremhæve den systematik hvormed alle fem hovedværker analyseres med gentagelsesbegrebet som, skal vi kalde det, rettesnor, overblikket over forfatterskabet, evnen til at bruge bidder af det på de rette steder, og først og fremmest de enkelte analysers sans for detaljen og kvalificerede åbenhed. Afhandlingen ville have vundet, synes jeg, ved mere dialog med forskningslitteraturen, ved et mere gennemdiskuteret og dermed skarpere tegnet gentagelsesbegreb og ved færre, mindre parafraserende og mere afsluttede analyser hvor gentagelsesperspek-

tivet hadde vært strengere gjennomført. Den største svakhet ligger i den for diskrete samkøring af gentagelsesbegrebet og analyserne. Afhandlingens hovedspørsmål er hvilken funktion gentagelsen har i Inger Christensens diktning. Det spørsmål besvares ikke optimalt fordi gentagelsesperspektivet er for vagt. Derfor står man tilbake med en usikkerhet hva angår dets anvendelighet. Hvor meget bedre kan vi forstå Inger Christensens forfatterskap hvis vi i stedet for at tale om systemer taler om gentagelser? Ideen er god, og utførelsen kompetent. Alligevel får afhandlingen ikke helt besvaret spørsmålet. Det er ærgerligt. Men den har i hvert fald grundigt åpnet muligheten for at tenke videre i de baner.

Dan Ringgaard

Ingeborg Löfgren, *Interpretive Skepticism. Stanley Cavell, New Criticism, and Literary Interpretation*. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 47). Uppsala universitet. Uppsala 2015.

Denne ambisiøse avhandlingen er et gedigent bidrag til den delen av litteraturvitenskapen som ligger i grenselandet mellom litteratur og filosofi. Ingeborg Löfgren tar utgangspunkt i dagligspråkfilosofien slik den er blitt utformet av den amerikanske filosofen Stanley Cavell. Det krever filosofisk talent, tålmodighet og stor litteraturteoretiske begavelse for å gjennomføre en avhandling som trekker på Cavell (og dermed implisitt også på Wittgenstein og Austin). Dette er også et modig arbeid, for dagligspråkfilosofien har fremdeles ikke en selvstøttet plass innenfor litteraturvitenskapen. Faget domineres ennå av etterdønningene etter den store franske teoribølgen. Mange innflytelsesrike litteraturvitere oppfatter dagligspråkfilosofien som perifer og irrelevant. De verken leser eller forstår den. Beundrere av dagligspråkfilosofien blir derfor ofte misforstått både av sine fagfeller innenfor litteraturvitenskapen og av kolleger i andre humanistiske disipliner. Löfgren har ikke latt seg kue av denne situasjonen. Hun har gjort et imponerende intellektuelt arbeid.

Avhandlingen hovedmål er å lansere begrepet "interpretive skepticism" (tolkningsskeptisisme). Argumentet er at mange litteraturforskere – ikke minst nykritikerne – inntar en skeptisk posisjon i forhold til tolkning. Dette er en ny påstand, hevder

Löfgren, særlig i forhold til nykritikerne, som man vanligvis ikke forbinder med skeptisisme. Löfgren anbefaler en tilbakevending til det hun kaller "the rough ground of interpretation." Uttrykket spiller på Wittgensteins "Back to the rough ground!" [Zurück auf den rauhen Boden!] (*Philosophical Investigations* (heretter PI), §107).

Avhandlingen består av en innledning og syv kapitler. Bokens første halvdel tar for seg tolkningsteoriens historie (kap. 1), legger fram Cavells skeptisisme-begrep (kap. 2), og presenterer så Löfgrens originale bidrag: begrepet om tolkningsskeptisisme (kap. 3). Den andre halvdel vender seg til nykritikken, som først introduseres historisk og teoretisk som en respons til modernismen (kap. 4). Deretter følger en inngående analyse av to fremstående nykritikere: filosofen Monroe C. Beardsley, som ble berømt for artikkelen "The Intentional fallacy," skrevet i samarbeid med litteraturforskeren W. K. Wimsatt (kap. 5), og Cleanth Brooks, mest kjent for boken *The Well-Wrought Urn* (kap. 6). Begge kan leses som tolkningsskeptikere, men ifølge Löfgren argumenterer Brooks ut fra premisser som peker mot et mulig ikke-skeptisk forhold til tolkning. Avhandlingen avsluttes med et kort kapittel om hvordan vi skal kunne komme oss ut av tolkningsskeptisismen (kap. 7). Her finner Löfgren mulige alternativer i Susan Sontags essay "Against Interpretation" og Cora Diamonds skjellsettende artikkel "The Difficulty of Reality."

Löfgren kjenner både Cavell og nykritikken ut og inn. Hun fletter uanstrengt sammen litteraturteori og filosofi, og overbeviser meg om at hun behersker dette fagfeltet. Avhandlingen bygger på grundig historisk og teoretisk forskning. Jeg er imponert over Löfgrens fine oversikt over tidligere tiders tolkningsteori, fra Schleiermacher til Gadamer. Jeg liker også den klare og konsise fremstillingen av sentrale tanker i Elizabeth Anscombes avgjørende bok *Intentions*. Og jeg synes hun gjør noe viktig og originalt når hun løfter fram Cleanth Brooks' forhold til filosofen Wilbur Marshall Urbans bok *Language and Reality* fra 1939. Löfgren satser også prisverdig stort: jeg liker hennes ambisjon om å overbevise oss om at vi trenger begrepet "tolkningsskeptisisme" både fordi det får oss til å se noe nytt i litteraturteorien og fordi det gir oss redskaper til å komme bort fra problemene denne formen for skeptisisme skaper.

Jeg har selvstøttet noen innvendinger. Avhandlingen, som er på 367 sider, kunne med fordel kuttes med